

»Lehrbuch der Mnemotechnik» aikoinaan suurta huomiota. Mnemoniikkaa on monta eri lajia. Muuan järjestelmä käyttää vuosilukujen muistamiseksi sitä keinoa, että annetaan jokaisen numeron nollasta yhdeksään vastata määrättyä konsonantia, esim. $1 = t, 4 = r, 8 = h$. Jos tahtoo pitää muistissaan keisari Augustuksen kuolinvuoden, 14 j. Kr., tulee säilyttää mielessään sana, jonka ensimmäiset konsonantit ovat t, r , esim. sana *triumvir*. Vuosiluku 814, Kaarle Suuren kuolemanvuosi, pannaan muistoon siten että muistetaan sana, jossa löytyy konsonantit h, t, r , esim. saksalainen sana *Hüter* (vartija). Tällaisia keinoja käyttämällä on onnistuttu hyvin nopeasti oppimaan ulkoa satanumeroisia lukuja.— Semmoista apukeinoista saattaa olla hyötyä, jos ne eivät vain ole niin mutkallisia, että niiden muistiin paneminen käy yhtä vaikeaksi kuin itse muistiin pantavien asioiden suora muistaminen.

Voimmeko unohtaakin mielikuvia, kun niin tahdomme? Ainoastaan välillisesti, suuntaamalla huomiomme toisaalle, käy se meille joksikin aikaa mahdolliseksi. Mutta hyvin helposti sattuu, että itse pyrkimys poissulkemaan jokin mielikuva tajunnastamme pysyttää sen siinä ja siis vaikuttaa päinvastoin kuin mitä on tarkoitettu.

cc) Tuottava mielikuva toiminta eli mielikuvitus (fantasia).

33 §.

Mielikuva toimintaa sanotaan *tuottavaksi*, kun se jo saavutetuista, säilyssä olevista mielikuvista muodostaa uusia, alkuperäistä havainnoista oleellisesti eroavia kuvia. Vaikka säilyneiden mielikuvien koko sisällys alkuaan on syntynyt havainnoista ja vaarimotoista, saattaa kuitenkin, kuvien ja niiden osueiden monin tavoin yhdistyessä, syntyä uusia kuvia ja kuvaryhmiä, jotka suuresti poikkeavat niistä havainnoista, joista ne johtuvat. Mielikuvien tuottamiskykyä sanotaan *mielikuva tuokseksi* eli *fantasiaksi*.¹

¹ Tämän teoksen edellisissä painoksissa »mielikuvitus»-sanaa on käytetty *laajemmassa* merkityksessä, osoittamaan kaikkea mielikuva toimintaa, sekä muistia että fantasiaa. Nyt ilmestyvässä 5:nnessä painoksessa sitä käytetään yksinomaan *sappeammassa* merkityksessä, samassa kuin fantasia.

Selitys. Uudistuneet mielikuvat eroavat yleensä alkuperäisistä havainnoista siinä, että ne eivät ole niin selviä eivätkä täydellisiä. Ne eivät silti kuitenkaan vielä ole mitään fantasiakuvia. Tällä nimellä tarkoitetaan sisällisiä, itseluomiamme kuvia, jotka eivät tuo ilmi mitään todella havaittua esinettä, vaan muovailevat uudistettuja mielikuvia uusiksi yksilöllisiksi kuviksi, joilla saattaa olla suurempi tai pienempi todellisuuden leima. Tosin eivät mitkään fantasia-kuvat olisi mahdollisia, jollei mielikuvitus käyttäisi aineksina todellisia vaarimotoista saatuja mielikuvia, mutta nämä ainekset mielikuvitus yhdistää uudella tavalla. Assosiatiolait toimivat nähtävästi fantasiakuvien muodostamisessa, mutta nämä eivät ole vain entisten havaintojen uudistuksia. Maisemamaalari esittää puita, kallioita, pilviä, vettä y. m. s. sellaisissakin tauluissa, jotka eivät kuvaa mitään todellista maisemaa. Samoin sävelteos on kokoonpantu sävelistä, joita säveltäjä ennenkin on kuullut, mutta ei semmoisissa yhteydessä. Fantasia voi siten tuottaa semmoisiakin kuvia, jotka täydellisesti eroavat kaikesta, mitä todella on olemassa ja mikä voi olla olemassa, esim. lohikäärmeitä, kentaureja, haltioita, peikkoja, puhuvia eläimiä, puita ja kiviä j. n. e. Fantasia tuottaa nämä kuvat milloin *erottamalla* sen, mikä todellisuudessa kuuluu yhteen, esim. kun ilo, suru, omantunnon vaiva, jotka voivat olla olemassa ainoastaan mielentiloina sielullisissa olennoissa, tehdään itsenäiseksi henkilöiksi; milloin *yhdistämällä* semmoista, mikä todellisuudessa on erillään, esim. puhekyvyn ja puun; milloin *lisäämällä* tai *vähentämällä*, enemmän kuin todellisuudessa on asianlaita, esineiden ominaisuuksia, paikallis- ja ajanmittoja j. n. e., esim. kun kuvittelemme ihmisiä, jotka mukaelävät kaksituhatta vuotta tai joilla on yliluonnollisia voimia, tabi velhoja, jättiläisiä, kääpiöitä y. m.

Samoin kuin uudistavassakin mielikuva toiminnassa saatavat fantasia herättämisessä havainnot ynnä tajunnassa jo heränneet mielikuvat ja mielikuvaryhmät olla avullisina, sitä enemmän kuta vilkkaampi viehätysvoima niillä on. Taivaan tähtikansi sekä vuoden vaihtelevat ajat ovat, kuten kaikkien kansojen runous näyttää, olleet ihmiskunnan mielikuvitukselle tyhjentyttömänä toiminnan lähteenä, se kun on näissä esineissä löytänyt lukemattomia yhtäläisyyksiä ja vertauskohtia inhimillisten olojen kanssa. Havaittu esine herättää sitä helpommin fantasian toimintaa, jos se on epäselvä, esim. kaukaiset seudut, metsät ja vuoret. Kuutamo

vaikuttaa fantasiaan voimakkaasti sen vuoksi, että esineet siinä näyttävät hämäriltä, niin että fantasia voi helposti sekä lisää havaintokuviiin uusia piirteitä että erottaa niistä pois toisia. Mutta myöskin pelkät mielikuvat saattavat panna fantasian vilkkaaseen liikkeeseen, esim. kun kuuntelemme viehättävää kertomusta. Samoin kuin havainto niin mielikuvatkin vaikuttavat vilkkaimmin fantasiaan, jos ne ovat *puoleksi selviä*, s. o. eivät aivan selviä eivätkä vallan epäselviä. Tästä selitetään esim. miksi haluamme matkustaa semmoisiin maihin, joista tiedämme yhtä ja toista; juuri sen vuoksi ne panevat mielikuvituksemme liikkeelle enemmän kuin ne, jotka tunnemme kokonaan, taikka joista emme tiedä mitään. Samoin kuin uudistavan mielikuvituksen, samoin fantasiankin vilkkaus ja voima riippuvat elimistöstä, kuten huomaa m. m. siitä, että runoilijan ja taitelijan fantasia yleensä näyttyy voimakkaimmaksi siinä iässä, jolloin ruumis on parhaissa voimissaan. Vanhuuden mukana seuraa fantasian heikkeneminen. Hermostoon vaikuttavilla aineilla, esim. viinillä, opiumilla, voidaan keinotekoisesti jossakin määrin kiihottaa fantasiaa, ainakin hetkeksi.

34 §.

On tapana erottaa toisistaan *passiivinen* ja *aktiivinen* fantasia. Edellisen vallitessa antaudumme kokonaan mielikuvien omiin assosiatioihin; jälkimmäisessä me *valitsemme* tarjoutuvista kuvista muutamat ja yhdistämme ne tarkoituksellisesti kokonaisuudeksi, saavuttaaksemme jonkin päämäärän. Passiivista laatua on m. m. se fantasian tuote, jota sanotaan *unennäköksi*. Mielikuvitus näet ei toimi ainoastaan ihmisen valvoessa, vaan myöskin hänen nukkuessaan, unennäköjä eli unia tuottamalla.

Selitys. Unennäkö on mielikuvituksen jatkuvaa toimintaa unen kestäessä. Unta nähdessään ihminen ei tee erotusta omien sisäisten mielikuviansa ja todellisten esineiden välillä. Saattaahan ihminen joskus nähdä unta hereillä ollessaankin siten, että luulee subjektiiiviset mielikuvansa todelliseksi, mutta jos hän joutuu semmoiseen tilaan, niin havainnot tavallisesti pian herättävät hänet siitä. Ihminen voi valvellaakin ollessaan mielikuvituksellaan esim. loihittia eteensä komean linnan, mutta kun hän samana hetkenä näkee edessään

huoneensa seinän, niin tämä vaarinotto heti muistuttaa häntä siitä, että tuo komea linna oli vain subjektiiivinen kuvitelma. Todelliset havainnot oikaisevat joka silmänräpäyksessä ihmisen taipumuksen käsittää sisäiset mielikuvansa todelliseksi. Ja lisäksi tulee valvella ollessa ajattelemisen, joka silloinkin kun havainnon oikaiseva voima puuttuu tai ei riitä, osoittaa ihmiselle, että se, mitä hän kuvittelee, ei voi olla todellista. Tulemmehan, silloinkin kun silmät ummussa fantasiassa rakennamme komean linnan, vain miettimällä varmuuteen sen olemattomuudesta. Mutta unessa lakkaa sekä havaitseminen että ajattelemisen, ja juuri sen vuoksi ihminen unta nähdessään ei huomaa mielikuviansa subjektiiivisuutta. Jos unessa rupeamme epäilemään, onko se, mitä luulemme näkevämme, todellista vai eikö, niin olemme jo heräämäsillämme.

Mikä siis vaikuttaa fantasian toiminnan unessa ja määrää sen suunnan? Unennäköjenkin juoksua hallitsevat samat yhtymis- eli assosiatiolait kuin mielikuvien juoksua ylipäänsä. Ensimmäisen alkunsa saa unennäköjaksoko sisältäpäin tai ulkoapäin. Sillä toiselta puolen ne mielikuvat, jotka ihmisen valvoessa enimmäin askarruttavat ja viehättävät häntä, palaavat yölläkin unennäön muodossa. Mitä toivomme, pelkäämme tai haluamme, se esiintyy unissamme, jopa välistä selvemminkin kuin valvella ollessamme, jolloin muut ajatukset ja pyrinnot saattavat ikäänkuin peittää ja tukahuttaa sisimpiä toiveitamme. Eräs apteek-kari, joka nuoruudessaan oli toivonut pääsevänsä soturiksi, näki vanhempana joka yö unta, että hän oli majurina. Toiselta puolen ruumiilliset vaikutelmat antavat aihetta unennäköihin, sillä vaikka tosin aistimet ylipäänsä silloin ovat toimimatta, saattaa kuitenkin nukkuessakin syntyä hämääriä aistimuksia (vert. 11 §, selit.). Sekä elolliset että erityisaistimukset saattavat herättää unennäköjä; edelliset vaikuttavat etenkin siten, että määräävät unien mieluisuutta tai vastenmielisyyttä. Esim. ne elollisaistimukset, joita estynyt hengitys välistä aiheuttaa, synnyttävät sen vastenmielisen unennäön, jota sanotaan »painajaiseksi». Pyssynlaukaus saattaa meidät näkemään unta sodasta. Ranskalaisella sielutieteilijällä *Marylla* oli kyky nukkua melkein milloin tahtoi ja hän saattoi silloin toisen henkilön avulla tehdä unennäkökokeita, käyttiään itseään koehenkilönä. Kun annettiin sävelraudan soida nukkujan korvan kohdalla, niin hän oli mielestään keskellä 1848 v:n vallankumousta Parii-

sisä, ja kansaa kutsuttiin kokoon taisteluihin kumisevan hätäkellon paukutusilla. Joskus kun on kylmä, esim. sen vuoksi, että olemme heittäneet peitteen pois, olemme matkustavina nämme Jäämerellä tai muilla kylmillä tienoilla. Sairas, jonka jalan alle oli sidottu pullo kuumaa vettä, näki unta että hän vaelsi Etnan kraaterin päällä. Nukkujan mielikuvitus keksii näet joitakin syitä noihin hämäriin aistimuksiin, kuvailemalla monenlaisia tapahtumia ja asioita, jotka muka ovat niitä aiheuttaneet tai ovat yhteydessä niiden kanssa. Niin on esim. sen hyvin tavallisen unennäön laita, että olemme jossakin vaarassa, jota pitäisi paeta, mutta olemmekin kykenemättömiä liikkumaan. Selitys tähän uneen, jota tavallisesti näemme aamupuolella, kun jo olemme heräämäsillämme, lienee siinä, että toiselta puolen tunnemme jäsentemme jo tarpeeksi levänneen, niin että pitäisi ruveta niitä liikuttamaan, mutta toiselta puolen taas tunnemme niiden todellisuudessa olevan liikkumattomia. Näitä ristiriitaisia aistimuksia sielu selittää itselleen, sepittäen tuon pienen mielikuvitelman.

35 §.

Aktiivinen fantasia muodostuu erilaiseksi aina sen tarkoituksen mukaan, jonka palvelukseen sitä käytetään. Siihen katsoen se on joko *teoreettinen* (tietoperäinen), *praktillinen* (käytöllinen) tai *esteettinen* (taiteellinen).

Selitys. Fantasian toimintaa saattaa sanoa *aktiiviseksi* eli toimivaksi, jos ihminen, pitäen silmällä jotakin tarkoitustensa, johon hän sillä hetkellä pyrkii, itse määrää fantasiatansa toiminnan suunnan. Yleensä kaikilla ihmistoiminnan aloilla tarvitaan mielikuvitusta, jos on kysymyksessä ei vain vanhan, opitun toistaminen, vaan jonkin uuden keksiminen. Kun esim. tiedemies luonnonilmiön selittämiseksi keksii uuden hypoteesin eli olettaa jotakin, jota hän ei ole kokenut, mutta joka ehkä perästäpäin näyttäytyy todeksi, niin hänen fantasiatansa on, miettimisen ohella, ollut vaikuttamassa hypoteesia luodessa. Kun Kopernikus keksi oikean taivaankappaleiden liikkeiden selityksen, oli epäilemättä hänen mielikuvituksensa ollut avullisena tämän selityksen keksimisessä ja uuden maailmankuvan sepittämässä. — Fantasia on *käytöllinen*, kun se asettaa ihmisen toiminnalle uusia tarkoituspäitä, uusia ideaaleja; ja saattaa sanoa käytöllis-

sen fantasian johtavan teknikkoakin, kun hän rakentaa uuden koneen keksimänsä mallin mukaan. — *Esteettisen* fantasian varsinainen ala on taide, runouskin siihen luettuna. Tavallisesti arvellaan taiteilijan sepittävän luomiaan paljaan *innoituksen* eli n. s. *inspiration* avulla, jolloin mukana fantasian kuvat taiteilijan tahtomatta ja toimimatta esiin-tyvät hänen tajunnassaan; sanalla sanoen arvellaan, että hänen luomisensa on passiivista eikä aktiivista laatua. Mutta taiteellisen luomisen aktiivinen luonne esiintyy siinä, että taiteilija tarjoutuvien kuvien joukosta valitsee muutamia, hylkää toisia, sekä määrää kuvien yhdistämistavan. Ilman tätä toimivaisuutta ja tahallisuutta taiteilijan puolelta taide-teos jäisi kaikkea muotoa vaille ja hajoaisi unelmaksi eli utukuvaksi ilman taiteellista arvoa. Taiteilijan luomat eivät ole aivan säännöttömiä eivätkä sattuman varassa, niinkuin uneksijan ja mielipuolen, vaan sisäisen säännön, sisäisen mitan määräämiä. Esteettinen fantasia pyrkii luomaan jotakin, joka muotonsa vuoksi miellyttää, s. o. jotakin *kannista*, tämän sanan laajassa merkityksessä. Ja vain sillä ehdolla, että se on jonkin sisäisen säännön mukainen, taide-teoksella voi olla semmoinen muoto, joka miellyttää. Taiteellisen fantasian luomilta vaaditaan, että ne antavat todellisuuden illusion, vaikka ne poikkeavat todellisuudesta, jopa silloinkin, kun kuvailevat kummituksia, kuten fauneja, sfinksejä, kentaureja; semmoisiakin taideteoksia saattaa katsoa onnistuneiksi ainoastaan jos niiden osat on semmoisetä tavalla yhteen sovitettu, että näyttää siltä kuin ne *voisivat* olla todellisia. Tietysti on tässä suhteessa erilaisuksia olemassa eri taiteilijan välillä; toisessa runoilijassa fantasia tekee työtänsä enemmän aktiivisesti, tahdon ja mieltämisensä johdattamana, toisessa taas enemmän passiivisesti eli ehdottomasti. Mutta tämä erotus on kuitenkin, mikäli on puhetta *tositaiteellisesta* fantasiasta, ainoastaan suhteellinen.

dd) Vuorovaikutus mielikuvatoiminnan ja havainnon välillä.

Tarkkaavaisuus.

36 §.

Ihmisessä elämän kuluessa syntyneet ja vahvistuneet mielikuvaryhmät vaikuttavat siihen tapaan, jolla hän vastaanottaa uusia vaikutelmia. Uudet havainnot, jotka ovat yhtey-

dessä hänen jo omistamiensa mielikuvaryhmiä kanssa, herättävät hänessä mielenkiintoa ja kääntävät puoleensa hänen huomionsa. *Tarkkaavaisuus* on siinä, että ihminen omasta tahdostaan kääntää huomionsa jotakin määrättyä esinettä kohti, saadakseen siitä selkoa.

Selitys 1. Tarkkaavaisuus on tahdon toiminta, joka kohdistaa tajuntamme määrättyyn esineeseen tehdäkseen sen meille selväksi. Tahto puolestaan syntyy siitä, että esine viehättää meitä eli herättää meissä mielenkiintoa. Sen vuoksi varsinkin ihmisen *vallitsevat mielikuvat* (ks. 29 §) määräävät hänen tarkkaavaisuutensa suunnan. Esim. merimies ja maanviljelijä ottavat tarkkaan vaarin sään muutoksista, koska niillä on merkitystä kummankin tavallisille toimille. Pankin kassanhoitaja huomaa heti, jos hän saa käsiinsä väärän setelin. Eläin- ja kasvitieteilijä vaarinottaa kävelyretkellä metsässä kaikenlaisia eläimiä ja kasveja, jotka toiselta henkilöltä jäävät huomaamatta. Havaittu esine palauttaa tajuntaan ne vallitsevat mielikuvat, joilla on yhteyttä sen kanssa tai jotka ovat sen kanssa sopusoinnussa tai ristiriidassa; esim. kun näemme jotakin, mikä sotii sitä vastaan, mitä olemme tottuneet pitämään mahdollisena. Heränneet mielikuvat *pysyvät* puolestaan herättävän havainnon mukaisesti ja määräävät, missä valossa se siinä esiintyy (vrt. 31 §, sel. 2). Sama esine saattaa herättää eri suuntiin meneviä mielikuvaryhmiä, joiden selveneminen tulee yhä selvemmiksi ja monipuolisiksi, mikä sana siis merkitsee sitä vaikutusta, jonka sielussa ennalta oleva mielikuvarasto tekee uusiin havaintoihin, määräämällä sekä *mitä* uutta on selvään tajuntaan päästettävä, että *missä muodossa*. Jos esim. tulen johonkin paikkaan, josta ennen olen paljon lukenut tai kuullut kerrottavan, niin minä tarkkaan heränneellä mielenkiinnolla kaikkea semmoista, josta ennen olen muodostanut itselleni mielikuvia. Koska eri ihmisissä erilaiset mielikuvaryhmit ovat vallalla, niin he appersipoivat saman esineen eri tavalla; mikä toisesta näyttää pääasialta, näyttää toisesta sivuseikalta, ja sen vuoksi he arvostelevat samaa asiaa eri tavoin. Sekä ruotsalaiset että venäläiset arvelivat voittaneensa Suursaaren meritaistelun 1788. — Wundt ja hänen liittyvä sielutieteellinen oppisuunta, joka erityisesti korostaa apperseptiön merkitystä — minkä johdosta sitä on nimitetty

»apperseptio-psykologiaksi», »assosiatio-psykologian» vasta-kohtana — ymmärtää apperseptio-käsitteen siten, että pääasiana siinä kerrassaan on sisäinen *tahdointiminta*, jolla suunnataan eli keskitetään tajuntaa määrätyn esineen tarkkaamiseen.

Selitys 2. Se tahdon ponnistus, mikä tarkkaavaisuus on, synnyttää jännitystilan niissä hermostonkin osissa, jotka ovat omansa vastaanottamaan tarkattavan esineen vaikutusta. Tarkatessamme jotakin me annamme aistimillemme määrätyn suunnan, asetamme ne siihen asentoon, joka on sopivoin, jotta esine havaittaisiin selvästi, ja tämä tapahtuu aivojen keskusosista lähtevien hermovirtausten kautta. Tarkkaavaisuus saattaa kohdistua vielä ilmenemättömään esineeseen, siten että jännitämme aistimiamme jonkin odotetun, joko ikävöidyn tai pelätyn tapauksen havaitsemiseen. Eläimetkin saattavat olla sillä tavoin tarkkaavaisia, esim. kissa, joka vaanii rottaa, tahi rotta, joka varovasti pistää päänsä ulos reiästä katsoakseen, näkykö kissaa.

Tarkkaavaisuudessa on monta astetta. Ylipäänsä voi kumminkin erottaa kaksi päämuotoa: enemmän passiivisen ja enemmän aktiivisen. Passiivinen muoto, joka on jokseenkin pelkän huomion kaltainen (ks. 25 §), on se, jossa tarkkaamisen tahto on epävarausta halua. Aktiivinen muoto on se, mikä riippuu vapaasta päätöksestä. Ylipäänsä ihminen, kuten jo on sanottu, tarkkaa semmoista, mikä herättää hänessä mielenkiintoa. Mutta mielenkiinto saattaa olla joko *välitön* tai *välillinen*. Se on välitön, jos se suorastaan liittyy tarkattuun esineeseen; tarkkaamisen tahto on silloin vain halua ja itse tarkkaaminen on ehdottoman huomaimisen kaltainen. Niin on esim. sen tarkkaamisen laita, minkä synnyttävät ne ilmiöt, jotka näyttävät erittäin miellyttäviltä tai epämieluisilta, jotka välittömästi lupaavat tarkkaavalle henkilölle jotakin hyvää tai uhkaavat häntä pahalla. Niin hän kääntää huomionsa, vaikkapa ilmiön aikaansaama aistimus olisi heikko. Me tarkkaamme esim. käärmeen hiljaista, vaaraa uhkaavaa sihinää, mutta jätämme tarkkaamatta paljon kovemman jyskeen, jonka käsitämme vaarattomaksi. Sitävastoin mielenkiinto on välillinen, jos asian merkitys meille riippuu vain jostakin läheisemmästä tai kaukaisemmasta yhteydestä jonkin toisen, suorastaan mieltäkiinnittävän asian kanssa. Silloin tarkkaamisen tahto on itsemääräämistä, omaa päätöstä, ja tarkkaavai-

suutemme on aktiivista laatua. Sen tahdonponnistuksen, joka pitää tarkkaavaisuutta voimassa, täytyy silloin olla sitä suurempi, mitä enemmän tarkastettavalla esineellä on vain välillinen viehätys; esim. kun taomme päähämme ikävää läksyä sen vastaisen hyödyn vuoksi, mikä meille sitä on tuleva. Tarkkaavaisuutemme on silloin vahvan päätöksemme aikaansaama, itsemme asettama pakko. Mitä enemmän sitä vastoin esine välittömästi meitä viehättää, sitä vähemmän tahdonponnistusta tarvitaan pitämään tarkkaavaisuuttamme valveilla.

Kaikkein vahvimaksi käy tarkkaavaisuutemme, jos se on samalla kertaa sekä välittömän halun että oman päätöksemme synnyttämä, s. o. jos vapaasti päätämme tarkata sitä, mikä välittömästikin meitä viehättää. Vahva tarkkaavaisuus on jokaisen inhimillisen työn onnistumisen tärkeimpiä edellytyksiä. Ihmisen pitää aina koko tarkkaavaisuudellaan olla siinä työssä, jota hän toimittaa, jos hän tahtoo jotakin kelpollista aikaansaada (*age quod agis*). On sanottu, ettei nerokaan ole muuta kuin suurta ja kestävää tarkkaavaisuutta samaan suuntaan. »Quodcumque summi homines valent ingenio et diligentia, id valent attentione.»

Tarkkaavaisuudella tarkoitetaan tosin useimmiten *ulos-päin*, aistillisiin esineisiin suunnattua tarkkaavaisuutta; mutta se voi myöskin kohdistua sisäisiin, subjektiivisiin ilmiöihin. Voimmehan tarkata omaa sielunelämäämmekin, esim. mielikuviamme tai tunteittemme juoksua, niiden välisiä suhteita y. m. Silloinkin tahto suuntaa huomiomme johonkin määrättyyn sisäiseen ilmiöön ja pysyttää tämän selvänä tajunnassa. Tällä tarkkaavaisuudella saattaa tosin olla vaikeuksia, koska, kuten jo (3 §, selit.) on huomautettu, sisänpäin suunnattu havainto helposti voi häiritä ja muuttaa omia esineitään.

Sitä sieluntilaa, joka on tarkkaavaisuuden vastakohta, sanotaan *hajamielisydeksi*; se on kykenemättömyys keskittämään havaintoansa mihinkään määrättyyn ulkonaiseen tai sisäiseen esineeseen. Hajamielisyys saattaa olla joko *ylimalkainen* tai *suhteellinen*, s. o. se voi olla seurausena 1) yleisestä sielunelämän heikkoudesta ja tahdottomuudesta, tai 2) kykenemättömyydestä pian kääntymään toisesta asiasta toiseen. Ihminen saattaa olla hajamielinen suhteellisesti, s. o. muutamissa suhteissa, jotka eivät viehätä häntä, mutta tarkkaavainen muissa, jotka ovat hänelle tuttuja ja sen vuoksi viehättäviä. Mittausopillisiin mietiskelyihin vai-

puneena Arkhimedes ei huomannut, että vihollinen valloitti koko kaupungin ja tunkeutui hänen huoneeseensa. Ihminen, joka on tottunut vain tavallisten, jokapäiväisten ilmiöiden havaitsemiseen, saattaa olla hyvin tarkkaavainen näitä vaarinoitamaan, mutta hajamielinen, jos ilmaantuu tavattomia, hänelle käsittämättömiä esineitä. Sitä vastoin toinen, joka käsittelee näiden esineiden merkityksen, saattaa olla tarkkaavainen niiden havaitsemisessa, mutta hajamielinen jokapäiväisissä asioissa. Esim. *Franzen*, jonka runoelmat todistavat hienoa vaarinottokykyä usealla ihmiselämän alalla, oli toiselta puolen niin hajamielinen, että hän sitoi kaulaliinansa muotokuvansa edessä, luullen sitä peiliksi.

37 §.

Kuta useampia toistensa kaltaisia esineitä me aikojen kuluessa havaitsemme, sitä enemmän vahvistuvat niiden aiheuttamissa mielikuvissamme niiden kaikkien yhteiset piirteet, kun taas ne piirteet, joitten kautta ne toisistaan eroavat, saavat yhä vähemmän huomiota osakseen. Kun useiden keskenään yhtäläisten mielikuvien esiintyessä jättää tarkkaamatta sen, mikä niissä on erityistä, ja pitää kiinni siitä, mikä eri kuville on yhteistä, niin silloin *abstrahoi*. Abstrahoisella me saamme *yleisiä mielikuvia*.

Selitys. Lapsessa syntyvät esim. yleiskuvat »koivu», »pöytä», kun hän näkee yksityisiä koivuja, pöytiä ja tarkkaa sitä, mikä niissä on yhteistä. Erilaisuudet samaan lajiin kuuluvain yksityisten esineiden välillä himmenevät hänen tajunnassaan samassa määrin kuin yhtäpitävät piirteet yhä vahvistuvat. Siten syntyy *yleiskuvia*, s. o. semmoisia, joita vastaa joukko enemmän tai vähemmän yhtäläisiä esineitä. Yleiskuvia ei kumminkaan ole olemassa siinä merkityksessä, että tajunnassa olisi tarkkoja, selviä kuvia jostakin puhtaasti *yleisestä*, ilman yksityispiirteitä. Kun kuvailemme esim. yleiskuvaa »koivu», niin hämärä kuva jostakin yksityisestä koivusta saattaa häilyä mielestämme, mutta me tajuamme sen pelkäksi *kaavaksi* eli kaikkien koivujen edustajaksi ja me panemme painoa ainoastaan niihin sen ominaisuuksiin, jotka ovat olemassa muissakin koivuissa. Vielä vähemmän voi tajunnassa olla selväpiirteinen kuva sellaisista vielä yleisemmistä miel-teistä, kuin esim. kasvi, eläin, kivi. Samoin me emme voi mie-

lessämme kuvailla *kolmiota* semmoiseen, vaan ainoastaan yksityisiä kolmioita, joilla on määrätty muoto ja suuruus. »Yleiskuva» on siis ainoastaan yksityiskuva, jossa erityisesti tarkkaamme sitä, mikä sillä ja muilla kuvilla on *yhteistä*, ja jätämme syrjään sen muut puutteet. Esim. kun mittausopissa todistetaan jotakin »kolmiosta» ylipäänsä, niin todistus koskee lähimmiten yksityistä, esim. taululle piirustettua kolmiota. Mutta pitää varoa, etteivät sen yksityiset ominaisuudet, sen erityinen suuruus ja muoto, saa vaikuttaa itse todistukseen; ja silloin olemme vakuutetut siitä, että se, mikä on *yhdestä* kolmiosta todistettu, pitää paikkansa *kaikista* kolmioista maailmassa.

Yleiskuvia muodostava mielikuvatoiminta on katsottava siirtokohdaksi mielikuvien tasolla pysyvää mieltämistoiminnasta ajattelemiseen. Tosin kokemus näyttää, että eläimilläkin voi olla yleiskuvia; haluaahan koira lihapolasta, vaikka tämä muotonsa, kokonsa ja hajunsa puolesta jonkin verran eroaakin niistä lihapaloista, joita se ennen on maistellut. Koirakin siis voi abstrahoida sikäli, että se jättää huomioonottamatta yksityisesineiden erikoisia, vähemmän tärkeitä eroavaisuuksia. Mutta tämä todistaa vain, että eläimilläkin on jokin heikko ajattelemisen alku.

38 §.

Mielikuvitusta sanotaan *esitteleväksi*, jos ihminen, antaakseen sisäisille mielikuvilleen suurempaa selvyyttä ja ilmoit-taaksensa ne muille ihmisille, aistillisessa todellisuudessa luotai siitä hakee vastinetta näihin mielikuviansa. Esittelevä mielikuvitus on joko 1) *kuvaileva*, jos ulkonainen esine muodostetaan sisäisen mielikuvan kaltaiseksi; tai 2) *vertaava*—*nen* eli *symbolisoiva*, jos esine ainoastaan muutamissa kohdin on mielikuvan kaltainen; tai 3) *merkitsevä*, jos esine, olematta mitenkään mielikuvan kaltainen, mielivaltaisesti valitaan sen ilmaisijaksi eli »merkiksi».

Selitys. Ihminen ei aina tyydy vain sisäisiin, subjektiivisiin mielikuviiin, vaan rupeaa, antaakseen niille suurempaa selvyyttä ja ilmoittaakseen ne muille, esittämään niitä havainnollisella tavalla. Hän tahtoo antaa mielikuvilleen myöskin ulkonaisen todellisuuden, luomalla jonkin ais-teilla käsitettävän esineen niiden ilmaukseksi. Taikka hän

tyytyy siihenkin, että etsii jo olemassaolevista esineistä jonkin sellaisen, jonka hän katsoo soveliaaksi olemaan hänen mielikuviensa ilmaisijana. Esittelevä fantasia on vaikuttamassa jo lasten leikeissä, mutta esiintyy etenkin taiteen ja kielen alalla.

Esimerkki *kuvailevasta* mielikuvituksesta on taiteilijan toiminta, kun hän muodostaa kuvapatsaan tai taulun fantasiassaan olevan mielikuvan näköiseksi. *Vertaava* mielikuvitus ilmenee esim. silloin, kun ihminen leijonassa ja kottakassa näkee voiman, lampaassa ja kyyhkyyssä hurskauden, vaa'assa oikeuden, sormuksessa iankaikkisuuden eduskuvat. Leijonaa, kotkaa, lammasta j. n. e. käytetään »symbolina» eli vertauskuvina, koska niillä on ominaisuuksia, jotka tarjoovat yhtäläisyyttä vastaavien mielikuvien kanssa (vrt. 28 §, sel., yhtäläisyyden assosiatiolakia). Symbolisoiva mielikuvitus ilmenee sekä uskonnon että taiteen alalla. Vanhoilla egyptiläisillä eläimet (apis-härkä y. m.) olivat jumaluuden symboleja. Keskiajalla n. s. goottilainen kirkonrakennustyylä esitti symbolisesti sielun pyrkimystä taivasta kohti. *Merkitsevä* mielikuvitus ilmenee esim. kun kaivertamalla puumerkit esineisiin osoitetaan omistusoikeus niihin tai kun kirjaimilla merkitään äänneitä ja äänneitä yhteenasettamalla merkitään käsitteitä. Koska merkki on mielivaltaisesti valittu mielikuvan ilmaisija, jolla ei tarvitse olla mitään yhtäläisyyttä tarkoitettun esineen kanssa, niin merkki ainoastaan *yhdensuuruuden* assosiatiolain (28 §, sel.) nojalla muistuttaa esinettä.

Taiteen luomat, aina niiden alkuperäisimmistä muodoista asti, kuten villikansojen tansseista ja lauluista, ovat esimerkkejä esittelevän fantasian toiminnasta. Sisäisestä pakosta taiteellisen fantasian kuvat pyrkivät ulkonaiseenkin todellisuuteen, saavuttaakseen täydellistä selvyyttä taiteilijan omassa mielessä ja tullakseen nautittaviksi muille ihmisille. — Mitä tulee esittelevän mielikuvituksen tehtävään *kielen* ynnä *kirjoitustaidon* synnyttämisessä, ks. alempana 41 §.

c) Ajatus.

39 §.

Mieltäminen eli teoreettinen sieluntoiminta kehittyy ihmisessä paljasta mielikuvatoimintaa korkeampaan muotoon, nim. *ajattelemiseksi*. Ne mielikuvat, jotka ihmisessä elämän kuluessa muodostuvat havaintojen ja mielikuva-assosiatiodien

perusteella, ovat sisällykseensä ja yhdistymistapaansa nähden satunnaisia. Elämä opettaa ihmiselle kuitenkin, ettei hän tule toimeen kaikenlaisilla sattumalta saaduilla mielikuvilla, vaan että se, mitä hän niiden johtamana odottaa tapahtuvan, jää tapahtumatta, ja mitä hän niitä noudattaen tekee ja toimii tuottaa hänelle vahinkoa ja kärsimystä, jopa perikatoakin. Hänen täytyy sentähden uudestaan muodostaa tilapäisesti saavuttamansa mielikuvat, tehdäkseen ne *todenperäisiksi* ynnä semmoisiksi, että hän toimissaan niiden mukaisesti todellakin saavuttaa sen, mihin hän pyrkii. Semmoista tahdon johtamaa mielikuvien sepittämistä, jonka tarkoituksena on tehdä ne kelvollisiksi, sanotaan *ajattelu-*
seksi.

Selitys. Ne esineiden kuvat, jotka ihminen saa havainnon ja mielikuva-assosiation avulla, ovat enemmän tai vähemmän todellisuudesta eroavia ja sitäpaitsi eri yksilöissä erilaisia, sitä myöten mitä kokemuksia itsekin on sattunut saamaan ja mihin yhteyksiin hänen mielikuvansa sattuman kautta ovat joutuneet. Puista tai vuorista puhuttaessa saattaa toinen ihminen kuvailla mieleensä ihan toisenlaisia kuvia kuin toinen, riippuen siitä minkäläisten luonnon- tuotteiden ympäröimänä hän on elänyt. Assosiatiolakien mukaan yhtyy toisiinsa useinkin mielikuvia, jotka sisällykseltään eivät kuulu yhteen; s. o. niissä tajutut esineet eivät todellisuudessa lainkaan ole yhteydessä toistensa kanssa tai eivät ainakaan *sellaisessa* yhteydessä kuin mielikuvien assosiatiot osoittavat. Sanalla sanoen, mielessämme syntyy kuvia, jotka eivät vastaa todellisuutta. Kun ihminen käytännöllisessä elämässään antaa tällaisten mielikuvien johtaa itseään, huomaa hän pettyvänsä toiveissaan, huonosti onnistuvansa ja kärsivänsä vahinkoa. Niinpä käy esim. lapsen, joka janoaan sammuttaaksensa imee kiveä tai valon hohteen houkuttelemana koettaa pistää sormensa tuleen. Sellaiset kokemukset saavat lapsen tajuamaan, että hänen mielikuvansa semmoisinaan ovat kelpaamattomat ja tarvitsevat oikaisua. Hän oppii erottamaan toistaan mielikuvat, joita vastaa asian todellinen laatu, ja mielikuvat, joilla ei ole semmoista vastaavaisuutta. Edellisten tunnusmerkinä on ylläalkaan se, että niitä vahvistaa *kokemus*, joko jo saavutettu tai vastedes saatava. Semmoisissa mielikuvissa on *totuutta*.

Ihminen tuntee tarvitsevansa tosia mielikuvia, ja hänen täytyy sen vuoksi *ajatella*, se on uudesti muodostaa mielikuvansa todellisuuden mukaisiksi. Esim. ehtiäkseen määrättyksi hetkeksi määrättyyn paikkaan hänen täytyy miettiä, mikä tie on lyhyin tai mukavin, mitä kulkuneuvoja hänellä on käytettävänä, miten niitä soveliaimmin on käytettävien j. n. e.

Mielikuvien assosiatioissa tajuava ihminen pysyy *passiivisena*, ajatellessaan hän sitä vastoin on *aktiivinen*, koska siinä mielikuvien muodostaminen tapahtuu hänen omasta tahdostaan. Ajatus edellyttää kykyä *muistin* avulla palauttaa tajuntaan ennen saavutettuja mielikuvia, joita ajatus, suorittaakseen tehtävänsä, kussakin tilassa tarvitsee. Ajatteleminen ehtona on vielä *tarkkaavaisuus*, s. o. voidakseen ajatella ihmisen täytyy kiinnittää tajuntansa juuri niihin mielikuviiin, joita hän tahtoo selvittää, ja poistaa tajunnasta kaikki, mikä ei asiaan kuulu (abstrahoida). Ajattellessamme vertaamme eri mielikuvia keskenään, vaarinoitamme missä kohden ne ovat toistensa kaltaiset tai eroavat toistaan, hajoitamme ne alkuosiinsa, ryhmitämme ja asetamme ne uusiin keskinäisiin suhteisiin. Sillä tavoin me muunnamme mielikuviamme *ajatuksiksi*, pyrkiesämme tekemään niitä tosiksi eli todellisuutta vastaaviksi, sekä käytännöllisessä suhteessa semmoisiksi, että me toimimalla niiden mukaan saavutamme tarkoituksemme.

Epäilemättä käytännöllisen elämän tarpeet antoivat ihmiselle ensimmäisen aiheen ajatteluun. Ei ole kiellettävissä, että eläimissäkin on jonkinlaista ajattelumisen alkua; erittäinkin korkeampien eläinten nähdään usein toimittavan tekoja, jotka ovat liian hyvin soviteltuja olevien olojen ja eläimen tavoittaman tarkoituksensa mukaan, jotta niitä voitaisiin selittää otaksumatta eläimillä olevan ajatuskykyä. Eläinten nähdään koettavan eri tavoin saavuttaa houkuttelevaa makupalaa; jos yksi keino ei onnistu, ne keksivät toisen. Kuitenkin pysähtyy korkeimpienkin eläinten ajatuskyky paljon alhaisemmalle kehityskannalle kuin ihmisen. Ihmisen ajatus ei rajoitu keksimään keinoja fyysillisten tarpeiden tyydyttämiseksi, vaan mitä enemmän se kehittyy sitä enemmän se kohdistuu muuhinkin tarkoituksiin. Totuuden tunteminen, joka alkuun viehätti ihmistä vain väkikäppaleena käytännöllisten tarkoitusten saavuttamiseksi, alkaa kehittyneemmällä kannalla itsestäänkin herättää hänessä mielihyvää. Tiedonhalu semmoisenaan

tulee yhä voimakkaammaksi, mitä korkeammalle sivistystas kohoaa, ja tämä halu panee ajatuksen ponteavaan työhön totuuden hankkimiseksi, sellaisissakin kysymyksissä, joilla ei ole tekemistä käytännöllisen elämän tarpeiden kanssa.

aa) Ajattelemisen muodot ja lait.

40 §.

Päästäkseen tarkoituseränsä, totuuteen, ja siten myöskin käytännölliseen kelpaavaisuuteen, ajattelemisen täytyy 1) pukeutua määrättyihin *muotoihin* ja noudattaa määrättyjä *lakeja*. Nämä muodot ja lait esittää eri tiede, *muodollisen logiikka*, joka on sen filosofisen tieteenhaaran osa, jota nimitetään *tieto-opiksi*. 2) *Sisällykseen* nähden tulee ajattelemisen ottaa lähiokohdaksi kokemuksen vahvistamat tosiasiat, sekä sovitamalla niihin ajattelemisen muotoja ja lakeja koettaa päästä tyydyttäviin tuloksiin.

Selitys 1. Sielutiede tarkastaa ajattelemista toiselta näkökannalta kuin muodollinen logiikka. Kun jälkimmäinen osoittaa, kuinka ihmisen *tulee* ajatella saavuttaakseen ajattelemisen tarkoituksen, tutkii edellinen, kuinka ihmiset todella ajattelevat ja kuinka ajattelemisen on kehittynyt sekä omakseen ne muodot ja lait, joita ihmiset ajatellessaan paremmin tai huonommin, enemmän tai vähemmän tarkasti noudattavat. — Kuten muodollinen logiikka opettaa, ovat ajattelemisen yleisimmät alkeismuodot *käsite*, *arvostelma* ja *päättelmä*. Pelkkä mielikuva muodostuu ajattelemisen avulla *käsitteeksi*, s. o. sellaiseksi mielikuvaiksi, jonka ihminen on tarkemmin määrännyt siinä tarkoituksessa, että saisi sen päteväksi. Saadaksemme mielikuvan päteväksi kokoaamme siihen sellaisia tunnusmerkkejä, jotka asiaan kuuluvat, s. o. jotka ilmaisevat mitä käsitetty esine todellakin on. Esim. »kullan» käsite muodostuu, jos me sen mielikuvaan yhdistämme kaikki ne tunnusmerkit, jotka kuuluvat kullalle, sekä ne, jotka ovat yhteiset kaikille metalleille, että ne, joihin nähdän kulta eroaa muista metalleista. Mielikuvan määräämistä tunnuserkkien avulla sanotaan *arvostelmaksi*. Arvostelma on ajatustoimi, joka määrää toisen mielikuvan (subjektin) toisella mielikuvalla (predikaatilla). Voi siis sanoa, että sielu-

tieteelliseltä kannalta katsoen arvostelma käy käsitteen edellä, koska käsite syntyy vasta arvostelmien avulla. Mutta tietysti osittain selville saatua käsitettä voi vielä tarkemmin määrätä uusilla predikaateilla; käsitteen tarkkuus ja selvyys saattaa uusien arvostelmien nojalla kasvamistaan kasvaa.

Se seikka, että jonkin mielikuvan esine on *yksityistä* laatu, kuten esim. Rooma, Englanti, maapallo, ei estä pitämästä mielikuvaa käsitteenä, kun se vain on sisällykseltään selvitelty. *Yleiskäsitteet* ovat sellaisia, jotka osoittavat useita yksityisiä, samankaltaisia esineitä, kuten esim. ihminen, tähti. Yleiskäsitteet syntyvät yleisistä mielikuvista (ks. 37 §), kun nämä tarkemmin määrätään merkitykseltään. Samoin kuin jokin hämähä yksityiskuva tajunnassamme edustaa yleiskuvaa, samoin ajatellessamme yleiskäsitettäkkin jokin hämähä yksityiskuva saattaa ilmestyä tajuntaamme sen edustajana; mutta ihmisessä, joka on oppinut puhumaan, *sana* yhä enemmän ottaa toimittakseen tämän edustajatoimen; sana ei suinkaan ole *samaa* kuin käsite, vaan sana on ajatuksen merkinä ja apukeinona.

Käsite saattaa olla oikein muodostettu ja pätevä, vaikk'ei sillä todellisuudessa ole mitään vastaavaa. Jos esim. muodostamme itsellemme käsitteen siveellisyysihanteesta eli sellaisesta siveellisestä täydellisyydestä, jota ihmisen tulee koettaa toteuttaa, niin voi tällä käsitteellä kylläkin olla pätevyys, vaikka sitä ei vielä olekaan toteutettu. Vieläpä voi semmoinkin käsite olla pätevä, josta me tiedämme, että se ei lainkaan voi saada todellisuutta. Esim. »ikiliikkujan» (perpetuum mobile) käsite on pätevä, jos sillä tarkoitetaan konetta, joka kerran liikkeelle jouduttuaan ei koskaan herkeä liikkumasta. Pyrkimys totuuteen voi käskeä muodostamaan sellaisiakin käsitteitä; jos kiellämme ikiliikkujan mahdollisuuden, täytyy meidän tietysti tarkalleen määrätä ja siis luoda itsellemme käsite siitä, minkä mahdollisuuden me kiellämme.

Kun arvostelma määrää subjektin predikaatilla tai — jos se on kielteinen — lausuu, että predikaatti ei sovellu subjektin määräykseksi, vaatii se tälle määräämiselleen tai kieltämiselleen toiseksi tunnustamista eli pätevyyttä, toisin sanoen se *välttää* jotakin. Sentähden arvostelma voi olla joko tosi tai epätosi, kun sitä vastoin pelkkä käsite, joka semmoisenaan ei mitään väitä, ei voi olla tosi eikä epätosi (jos kohta pätevä tai epäpätevä). Arvostelmassa voivat edelleen niin hyvin subjektin kuin predikaattikin saada tarkempia mää-

räyksiä (attribuutin, apposition, objektin, adverbiaalisen määräyksen j. n. e.). — Kun me arvostelmista, joita pidämme tosina, johdamme muita arvostelmia, syntyy n. s. *päätelmä*; esim. tuli lämmittää, virvatuli ei lämmitä, siis virvatuli ei ole tulta.

Muodollinen logikka opettaa, mitkä ne lait ovat, joita ajatuksen täytyy noudattaa, jos mieli päämääräänsä päästä. Tärkeimmät näistä laeista ovat: *identiteettin* laki, jonka mukaan meidän tulee tarkoin toisistaan erottaa käsitteet eikä sekoittaa niitä yhteen; *ristiriidan* (eli vastakkaisuuden) laki, joka käskää välttämään ristiriitaisuuksia; sekä *riittävä perusteen laki*, jonka mukaan meidän on ajateltava riittävä peruste kaikkeen, mitä ajatuksissamme oletamme. Viimeksimainittu laki vaatii, että ajatellessamme lähdemme varmoista perusteista, siis ulkonaisen tai sisäisen kokemuksen osoittamista tosiasioista.

Kokemuksemme me sitten sovellutamme ajattelemisen muodot ja lait. Me muodostamme silloin muutamia yleisimpiä käsitteitä (n. s. kategorioja), kuten käsitteet *olio* ja *ominaisuus*, *syyn* ja *seuraus*, *keino* ja *tarkoitus*, joiden alle me alistamme ja joiden avulla me ajattelemme esineitä, siten että luemme ne kaikki kuuluviksi jonkin yleisemmän käsitteen eli kategorian piiriin. Minkä ajattelemme olevaksi, sen ajattelemme joko *olioksi* (s. o. muista erotetuksi kokonaisuudeksi) tai olion *määräykseksi* (ominaisuudeksi, olotilaksi, toiminnaksi). Arvattavasti ihminen ensiksi ajattelee *tiseään* kaikista muusta erillään olevaksi olioksi, jolla on omat ominaisuutensa, olotilansa ja toimintansa; saman käsitystavan hän sitten vähitellen sovitaa muuhunkin ajatuksensa sisällykseen. Lisäksi ajatuksemme käsittää kaikkia tapatumia *syyn* ja *seurauksen lain* alaisiksi, s. o. me ajattelemme, että joka tapauksella on syynsä eli määrätty edellytyksensä toisissa edelläkävyyssä tapauksissa. Kaikessa käytännöllisessä toimessa ajatuksemme käyttää *keinon* ja *tarkoituksen* käsitteitä. Sen, johon pyrimme, ajattelemme tarkoitukseksi, ja koetamme keksiä siihen keinoja. Keino ja tarkoitus ovat oikeastaan samaa kuin syyn ja seuraus, toiselta kannalta katsottuina. Esim. siementen kylväminen maahan on *syynä* viljan kasvamiseen, ja tämä on edellisen *seurauksena*. Mutta viljan kasvaminen on, käytännölliseltä kannalta katsoen, *tarkoitus*, jota varten siemenet maahan kylvetään, ja tämä on *keino* tarkoituksen saavuttamiseksi.

Selitys 2. Kun sanotaan, että ajatuksemme pitää lähtea

kokemuksesta eli ulkonaisesta ja sisäisestä havainnosta tulla lakseen todenperäiseksi, ei tätä ole niin käsitettävä, että ainoastaan sen saisi tunnustaa todelliseksi, minkä voi suorastaan havaita; päinvastoin pakottaa juuri ajatus meitä tunustamaan paljon semmoistakin »todelliseksi», jota emme ollenkaan voi havaita, mutta joka on välillisessä, kenties kaukaisessakin yhteydessä havaintojemme kanssa.

Ei ole varmaa, että kaikki se, minkä havainto osoittaa, juuri semmoiseen on todellista; päinvastoin fyysiikka opettaa, etteivät ulkonaisen havainnon esineet, esim. värit, äänet semmoisinaan ole olemassa havaitsevan tajunnan ulkopuolella, vaan ovat pelkkiä *ilmiöitä* (vrt. 15 §, 18 §, sel. 5). Kuitenkin havainto viittaa suorasti tai epäsuorasti todellisuuteen ja on sentähden kaiken todellisuuden tietoon pyrkivän ajatuksen lähtökohdana ja ojenmusnuorana. Mutta ihminen voi ajatuksensa esineeksi valita eräitä havainnollisen maailman puolia eli kohtia, vaikkapa näitä ainoastaan abstraktiolla voidaan erottaa havainnon kokonaisuudesta. Niin esim. *mittausoppi* ottaa miettimisensä esineeksi ainoastaan yhden puolen ulkonaista havaintoa, nim. paikallisuuden ynnä sen ominaisuudet, jättämällä syrjään mainitut havainnon kaikki muut puolet. — Ihmiset ovat oppineet *laskemaan* tarkkaamalla ainoastaan tarkastettavina olevien olioiden lukumäärää, jättämällä syrjään kaikki niiden ominaisuudet, jopa ulottuvaisuudenkin; ja laskennosta on sitten kehittyneet laajaperäinen matemaattinen tiede, joka käsittelee lukusuureita.

Kun me, pyrkiesämme todenperäisiin mielikuviin, käytämme ajatuksen yleisiä lakeja, niin *edellytämme* näiden yleispätevyyttä. Sopii kysyä: mihin perustuu tämä edellytys ja onko se oikeutettu? Ovatko nämä muodot y. m. »priorisia», vai perustuvatko nekin kokemukseen? Ja mikä takaa jälkimmäisessä tapauksessa, että ne itse todellakin ovat päteviä? Näiden kysymysten selvittäminen ei kuulu sielutieteelle, kokemusperäisenä tieteenä, vaan filosofiselle tietopille. Psykologiseltakin kannalta voinee siitä sanoa, että ihmiset ovat, aikojen kuluessa, yhä selvemmin huomanneet ainoastaan sillä ehdolla pääsevänsä ajattelemisellaan kelloisiin tuloksiin eli semmoisiin, joilla tulevat toimeen, olipa he tarkoin teoreettisessa tai käytännöllisessä suhteessa, että juoksin niiden alle. Siten mainitut lait ovat vahvistumistaan vahvistuneet ihmiskunnan ajatustavassa ja ovat siirtyneet

yhdistyy tavallista vilkkaampi tunne, on omansa ihmisessä herättämään senkaltaisia tahdottomia liikkeitä (ks. 45 §, sel. 2). Vielä nykyään sivistynytkin ihminen usein kaikkeinlaisilla ruumiiliikkeillä ilmaisee tunteitaan jonkin kokemansa johdosta, ja nämä liikkeet vaihtelevat kokemuksien laadun mukaan. Luonnontilassa olevilla ihmisillä on asiantuntijain sama vielä suuremmassa määrässä. Alkuperäisissä oloissa elävillä ihmisillä oli tarve ymmärtää toisiaan voidakseen esim. yhdistetyn voimien torjua vaaroja tai hankkia saalista; ja toistensa ymmärtäminen kävi mahdolliseksi ainoastaan vaarinottamalla niitä liikuntoja, joissa toisten sieluntila ilmaantui. Mutta kaikista sieluntilan herättämistä liikkeistä olivat puhe-elimien ääniä synnyttävät liikkeet sopivimmat muille ihmisille ilmaisemaan juuri niitä mielikuvia, joita tahdottiin heille ilmaista. Puhe-elimistä ihminen voi helposti ohjata mielensä mukaan, ja niiden synnyttämät äänet voivat saada paljon selvemmin erotettavia vivahduksia kuin muiden elimien liikkeet. Puheäänet syrjäyttivät sen-tähden ihmisten keskinäisten tiedonantojen välittäjinä kaikki muut sieluntilan ilmaisukeinot. Alkuperäiset sanat lienevät olleet melkein interjektioiden kaltaisia, pikemmin huudahduksia kuin nykyäikäisten tavallisten kielen sanojen luontoisia, ja merkitsivät pikemmin vilkkaita tunteita tai tunteita herättäviä mielikuvia kuin käsitteitä. Mutta äänet saivat sitä tarkemmin määrätyn merkityksen kuta enemmän niin sanoaksemme tunnekorostus niistä haihtui, sillä välin kuin assosiatio äänen ja mielikuvan välillä pysyi ja yhä enemmän vahvistui. Esimerkiksi: ihminen näki leijonan, tämä näkö teki häneen vilkkaan vaikutuksen, joka ilmaantui huudahduksena. Jos useat ihmiset siinä tilaisuudessa olivat läsnä ja kuulivat äänen samalla kertaa kuin näkivät leijonan, niin tämä ääni kaikissa yhtyi leijonan mielikuvaan, yhdenaikaisuuden assosiatiolain mukaan. Kun sama esine taas näkyi, niin tuon huudahduksenkin mielikuva uudistui. Ja sama ääni herätti toistettuna mielikuvan poissaolevastakin leijonasta, joka tietysti ei herättänyt niin voimakasta tunnetta kuin näkyvässä oleva. Yhdistys äänen ja esineestä säilyneen muistikuvan välillä vahvistui siis yhä enemmän, ja ääni muuttui tämän esineen merkiksi, siitä tuli *sana*, s. o. se merkitsi aina samaa esinettä.

Ensimmäiset sanat ilmaisivat kenties pikemmin arvostelmia kuin yksityisiä mielikuvia, niinkuin lapsikin, alkaessaan puhua, yhdellä ainoalla sanalla: »mamma», »kissa» j. n. e.,

lausuu, että äidin pitää ottaa se syliinsä, että kissa tulee y. m. Tullakseen paremmin ymmärretyksi ihminen rupeaa sitten liittämaan sanan toiseen, joten täydellisesti lausuttu arvo-tema syntyy. Kielen kehitys kulki sitten käsi kädessä mielikuvien kehityksen kanssa yhä suurempaan selvyyteen ja tarkkuuteen, siis *ajatuksen* kehityksen kanssa. Kun pelkästä mielikuvasta tuli varsinainen käsite ja käsitteiden merkitys yhä enemmän selveni ja vahvistui, niin vastaavan sanankin merkitys samassa määrin selveni ja vahvistui. Kun syntyi käsitteitä, joilla oli yleinen merkitys, niin sama sana tuli useiden yhtäläisten esineiden eli koko luokan yhteiseksi nimeksi. Ruvettiin tarvutuksella osoittamaan missä asemassa muiden suhteen kunkin käsitteen ajateltiin olevan. Erityisellä muodolla erotettiin sanaluokat, substantiivit, adjektiivit, verbit y. m. toistaan. »Olion» ajatuskategoria ilmaantuu kielessä substantiivien, »ominaisuuden» kategoria adjektiivien, »toiminnan» kategoria aktiivisten verbien sanaluokassa j. n. e. Syyn ja seurauksen välisuhte ilmaantuu kielessä muun muassa hypoteettisessa arvostelmassa, sillä aina kun sanon: »jos A on, niin B on», väitän syysuhteen olevan olemassa. Semmoiset arvostelmat, jotka ilmaisevat vaarinottamisen, lausutaan verbin preesensmuodolla, muisto menneen ajan muodolla, odotus futuurin muodolla. Arvostelma, joka ilmaisee yleispätevän totuuden, lausutaan myöskin preesensilla.

Kielen ei välttämättä tarvitse olla vain *puhekieltä*. Onhan kuuromyökilläkin kieli, he kun ilmoittavat ajatuksiaan sormien liikkeillä. Puheäänten sijaan voi panna muita ajatusta osoittavia merkkejä, esim. käsien, käsivarsien y. m. liikkeitä. Kuitenkin puhekieli on kaikkia muita kieliä täydellisempi.

Kun kieli jo on olemassa, niin ihminen lapsuudessaan oppii sitä muitten suusta. Lasta huvittaa puheäänten synnyttäminen sekä niiden sanojen matkiminen, joita se saa kuulla. Sille osoitetaan jokin esine, ja samalla kertoo se saakuulla sen nimen. Se matkii tuota nimeä, joten vahva yhdistys syntyy äänen ja esineen välillä. Kun lapsi oppii tuntemaan useita samanlaatuaisia esineitä, sovitaa se nihiinkin tuon kerran opitun nimen, joka siis saa yleisen merkityksen. Siten lapsi vähitellen oppii puhumaan.

Selitys 2. Kysymys siitä, kuinka *kieli* ylipäänsä on syntynyt, on erotettava siitä, kuinka on syntynyt monta eri

kieltä. Yksityinen kieli on heimon tai kansakunnan hengen luoma, ja eri kielten erilaisuudet johtuvat niistä omituisuuksista, jotka ovat olemassa kieliä synnyttävien kansallishenkien mielikuvitus- ja ajatustavassa ynnä niiden erilaisissa vaatimuksissa sointuvaisuuteen nähden.

Kielessä on erotettava kaksi puolta: 1) sen *sanastollinen* puoli ja 2) sen *kieliopillinen* puoli, johon saattaa lukea myös sen *foneettisen* puolen. Sanaston muodostaminen on parhaasta päästä esittelevän mielikuvituksen tointa (38 §). Sen vaikutus ilmenee niiden puheäänteiden valitsemisessa, jotka kielessä ovat käsitteiden osoitteina. Välistä se silloin *kuvailevana mielikuvituksena* hakee semmoisia äänteitä, jotka todella kuvaavat käsitteitä, nimittäin n. s. *onomatopoeettisia* sanoja, jotka matkivat luonnonääniä taikka jäljittelevät äänellään jotain osoitetun esineen ominaisuutta; sellaisia sanoja ovat esim. *humina, subina, kilinä, lirinä, kukko, harakka* j. n. e. Monessa tapauksessa on epäilemättä sanain alkuperäisen vaalin ratkaisut se seikka, että niiden ääni itse on muistuttanut sanoja etsivää ihmistä asiasta, joka oli sanottava, vaikka me nykyään emme enää voi keksiä mitään yhtäläisyyttä näiden välillä. *Meille* sana useimmissa tapauksissa on vain mielivaltainen käsitteen merkki. Verrattain harvoin kuitenkin ihmisen tarvitsee kieltä käyttäessään keksiä vallan uusia sanoja, sillä tavallisesti voi jo olevista sanoista johtaa toisia sanoja merkitsemään uusia käsitteitä. Tässä johtamisessa toimii assosioiva mielikuvatoiminta, jopa fantasiakin, se kun määrätessään nimen esineelle johtaa nimen juurisanaista, jonka merkitys ainoastaan jossakin suhteessa muistuttaa sitä esinettä, mille nimi on keksittävä. Esim. saks. sanan *Wolf*, ruots. *ulv*, susi, arvellaan muinaisgermaanisessa kielessä johtuneen juuresta, joka merkitsee »raastaa rikki»; siis nimeä valittaessa tälle eläimelle sen luonteenominaisuus »raastaa rikki» enimmin tunkeutui muinaisgermaani-laisten mieleen ja ratkaisi vaalin. — Vanhimmat sanat ovat epäilemättä aina tarkoitaneet vain aistillisia esineitä. Abstraktiset sanat on johdettu juurista, joilla on aistillinen merkitys, taikka muodostettu siten, että suorastaan on aistillista esinettä tarkoitavalle sanalle annettu yliaistillinen merkitys; fantasia on silloin löytänyt yhtäisyyden vanhan aistillisen ja uuden yliaistillisen merkityksen välillä. Niin esim. sana »oikeus» merkitsee johdoltaan vain suoraa suuntaa avaruudessa, mutta on sitten saanut abstraktisen merkityksen. Abstraktiset sanat ovat sen vuoksi mel-

kein aina alkuaan vertauksellisia eli metaforisia. Syyntä sanoo sentähden ruotsalainen runoilija E. Tegnér, että »kieli on koelma vaalentuneita metaforeja».

Mitä kielten kieliopilliseen puoleen tulee, niin sanojen yhdistämistä, muodostamista ja taivuttamista koskevat säännöt ovat, kuten jo sanottiin, parhaasta päästä ajatuksen synnyttämät; ajattelemisen muodot ja lait ovat siinä toteutuneet, mikä kuitenkin alkuaan on tapahtunut ehdottomasti ja puoleksi tajuttomasti. Eroavaisuudet eri kielten kieliopillisessa rakenteessa johtuvat suureksi osaksi ajatuksen muodollisesta kehityksestä eri kansakunnissa. Myöskin fantasian toimi ilmaantuu m. m. sängen omituisella tavalla siinä, että useissa kielissä substantiiveilla on määrätty *sukupuoli*. Usein on nykyisen ihmispolven kannalta käsittämätöntä, minkätähden toinen substantiivi on miespuolinen, toinen naispuolinen. Epäilemättä kuitenkin kieltä muodostavassa kansallishengen fantasiasa oli jokin syy, jonka vuoksi se tajusi toisen esineen mies-, toisen naispuoliseksi. Eri kansallisuuksien fantasiasia on tässä suhteessa ollut hyvin erilainen; esim. roomalaiset katsoivat aurinkoa (sol) miespuoliseksi, kuuta (luna) naispuoliseksi, germaanit päinvastoin aurinkoa nais- (saks. die Sonne; ruots. solen, hon) ja kuuta miespuoliseksi (der Mond; mänen, han). Suomen kieleltä puuttuu tämä omituisuus, jota sopinee katsoa pikemmin fantasian kielelle antamaksi runolliseksi koristukseksi kuin käytännöllisen hyödyn vaatimaksi.

*Äänne*it määräävät sellaisia asioita kuin esim. vokaali- ja konsonantti-äänteiden yhdistämistä, tavuiden korkoa ja laajuutta, vokaalien sopusointua y. m. s. Ne vaikuttavat toiselta puolen äänteiden valintaan ja siten sanavarastoon, toiselta puolen taivutusmuotojen kehitykseen ja sitä tietä kieliopilliseen rakenteeseen. Nämäkin säännöt ovat eri kielissä erilaiset. Ne tarkoittavat ylipäänsä ääntämisen mukavuutta, epäsointuisuuden poistamista ja sointuisuuden synnyttämistä. Mutta toisen kansan korvalla on tässä suhteessa toiset vaatimukset kuin toisen. Niin esim. toisen kielten säännöt sanojen korostuksesta eroavat kokonaan toisen säännöistä. Suomen kielellä on, niinkuin tiedetään, erittäin tarkat vaatimukset vokaalien sointuun, konsonanttien heikentykseen eli astevähtelyyn y. m. s. nähden ja se näyttäa näissä suhteissa aremmalta kuin useimmat indogermaaniset kielet.

Kielen ääntämisessä tapahtuu aikojen kuluessa muutoksia

fysiologisista syistä, jommoisia ovat yhä kasvava tottumus ja siitä johtuva nopeampi lausuminen, mikä yhdessä mukavuuden vaatimusten kanssa yksinkertaistaa kielen ään-teitä. Tämän kehityksen tapahtuessa muuttuu itse käsitöy sointuisuuden vaatimuksista. Toisaalta kieli on muutoksen alainen sitenkin, että sanojen merkitys vähitellen vaihtelee, jonka ohella mukavuuden vaatimus kieliopillisessakin suhteessa johtaa kielimuotojen yhä suurempaan yksinkertaisuuteen.

Puhekieli on ajatuksen, *kirjoitus* sitä vastoin puhekielen merkki. Alkuaan kuitenkin asianlaita ei ollut niin, vaan kirjoitus oli itse ajatusten tai mielikuvien kuvailu, niinkuin Egyptin vanhimmat n. s. *hieroglyfit* osoittavat. Kuva muutui sitten yksinkertaisemmaksi ja tuli *symboliksi* (ks. 38 §), s. o. kuvaksi, joka ainoastaan jossakin suhteessa muistutti sitä mielikuvaa, jota sen tuli ilmoittaa; esim. kun Egyptin hieroglyfeissa tähkä merkitsee elonkorjuuta, pystyyn nousseva hevonen merkitsee ratsuväkeä. Vähitellen kuva muutui pelkäksi merkiksi, s. o. sen merkitys perustui vain mieltäiseen määräämiseen, esim. virtaheron kuva merkitsi hävyttömyyttä. Sitteen vasta kirjoituksesta tuli äänkirjoitusta, mikä alkoi sillä tavalla, että ruvettiin käyttämään kuvia osoittamaan sitä äännettä, jolla kuvatus esineen *nimi* alkaa (foneettiset hieroglyfit) — niinkuin jos esim. suomen kielessä ruvettaisiin hevosen kuvalla osoittamaan *h*-äännettä. Kun nämä kuvat sitten muuttuivat yhä yksinkertaisemmiksi, tuli niistä vihdoin nykyiset *kirjaimet*.

ee) Ymmärrys ja järki.

42 §.

Ymmärrykseksi sanotaan kykyä sovelluttaa ajattelemista ajatuksen esineisiin niin, että ajattelemisen tarkoituksena todella saavutetaan. Ymmärrys voi olla joko *tietoperäistä* tai *käytöllistä*. Hyvä tietoperäinen ja käytöllinen ymmärrys on *ymmärtäväisyys*. Toisinaan on erotettu toisistaan *ymmärrys* ja *järki*, jolloin edellisellä on käsitetty ajatuskykyä, mikäli se pysyy siinä piirissä, joka on välitöntä kokemusta ja käytöllisen elämän tarpeita lähempänä, kun taas »järjellä» on tarkoitettu ajatuskykyä, mikäli se pyrkii korkeimpien, välittö-

män kokemuksen tuolle puolen ulottuvien perusteiden perille, tahtoessaan lopullisesti käsittää sekä esiintyviä ilmiöitä että ihmisen käytännöllistä toimintaa.

Selitys. *Tietoperäinen* (eli teoreettinen) *ymmärrys* on kyky määrätä, mitä ja minkälaisia esineet ovat, *käytöllinen* (eli käytännöllinen) *ymmärrys* on kyky määrätä mitä kussakin esiintyvässä tapauksessa on tehtävä. Hyvä tietoperäinen ymmärrys näyttättyy *arvostelukykynä* (*judicium*), s. o. kykyä antaa sattuivia arvostelmia, eli toisin sanoen kykyä omistaa esineille predikaatteja, jotka ilmaisevat niiden todellisen laadun. Hyvää käytöllistä ymmärrystä osoittaa se, joka asettaa itselleen ainoastaan semmoisia tarkoituksia, mitkä olevissa oloissa ovat saavutettavissa, ja joka keksii sopivat keinot niiden saavuttamiseksi. Hyvää käytöllistä ymmärrystä ei voi olla ilman tietoperäistä ymmärrystä sillä alalla, mitä käytöllinen toimi koskee. Sitävastoin on mahdollista, että on hyvää tietoperäistä ymmärrystä muutamilla aloilla ilman mitään käytöllistä ymmärrystä. Eräs neuvonantaja sanoi kerran Kaarle II:lle, Englannin kuninkaalle: »Teidän majesteettinne on elämässään puhunut paljon ymmärtäväistä, mutta ei koskaan tehnyt mitään ymmärtävää.» — Niin sanottu »terve luonnollinen järki» (*sensus communis*) on ymmärtäväisyyttä, joka, vaikka se kehittämisen puutteessa ei pysty arvostelemaan mitään laajaa olopiiriä, kuitenkin riittää tavallisten asioiden käsittämiseen ja elämän-tarpeiden hyvään hoitamiseen.

Kaiken ajattelemisen ja siis ymmärryksenkin ehtona on muisti. Saattaa olla hyvää muistia ilman ymmärrystä; mutta tavallisesti ne henkilöt, joilla on ollut erittäin hyvä ymmärrys, ovat osoittaneet omistavansa myös erittäin hyvän muistin. Kustaa Vaasa ja Napoleon I ovat hämmästyttäneet ympäristöään hyvällä muistillaan, ja Themistokleen sanotaan muistaneen kaikkien Ateenan 20 000 kansalaisen nimet. — Muutamilla ihmisillä ymmärrys on enemmän *intuitiivista*, toisilla taas enemmän *diskursiivista* laatua. Edellinen on senlaatuinen ymmärrys, joka helposti voi ajatteleamalla yhdistää toisiinsa suuren joukon ajateltuja esineitä ynnä käsittää niiden keskinäisiä suhteita. Jälkimmäinen on senlaatuinen, joka käsittää esineitä ainoastaan askel askelelta, johtumalla toisesta toiseen.

Arvostelukykyyä voidaan tuskin opettaa sille, jolta sitä

luonnostaan kokonaan puuttuu. Sen täydellinen puute on *tyhjyyttä*. *Tietämättömyys* ei ole sama kuin tyhmyys. *Yksinkertainen* on se, jolle on mahdotonta opettaa muuta kuin ani harvoja ja yksinkertaisia käsitteitä. *Teräväpäisyys* on kyky helposti käsitellä vaikeatajuisia asioita, esim. löytää erotusta esineiden välillä, jotka näyttävät samanlaisilta, ja löytää yhtäläisyyttä näennäisesti eroavaisissa esineissä. Kun *Newton* huomasi maan kiertymisen auringon ympäri johtuvan samoista syistä kuin omanan putoamisen puusta, osoitti hän suurta teräväpäisyyttä. Sukkeluudella tarkoitetaan tavallisesti semmoista teräväpäisyyttä, joka ilmenee fantasian alalla kykynä keksiä odottamattomia ja yllättäviä yhtäläisyyksiä tai vastakkaisuuksia eri mielikuvien välillä.

Filosofien on ollut tapana erottaa kaksi ajattelemisen pääastetta: *ymmärrys* ja *järki*. Näillä sanoilla he eivät ole merkinneet mitään erityisiä sielunkykyjä tai ajattelemisen eri lajeja, vaan ainoastaan ajatuskyvyn soveltamista erilaatuisiin esineisiin. »Järjellä» on tarkoitettu pyrkimystä selvittää inhimillisen ajattelemisen korkeimpia kohteita, jotka eivät semmoisinaan tarjoudu kokemuksellemme, mutta joita kokaamme vähilisesti ymmärtää ajattelemisen avulla, lähtien kokemuksen vahvistamista tosiasioista. Niitä käsitteitä, joilla me ajattelemme näitä korkeimpia esineitä, on sanottu *ideoiksi* eli *aatteiksi*. Järkikin on osaksi tietoperäinen, osaksi käytöllinen. Edellinen koettaa selvittää aistillista ja henkistä olemistoa ilmoioineen — luontoa ja henkeä — johtamalla ne niiden lopullisista alkuperusteista, aineesta ja sen voimista, sielun olemuksesta, Jumalasta. Käytöllinen järki pyrkii määräämään ihmisen toimintaa, selvittelemällä niitä yleis-päteviä, kaikkein korkeimpia periaatteita, — oikeuden, velvollisuuden, rakkauden, korkeimman hyvän periaatteita, — joiden mukaan ihmisen pitää toimia.

dd) Itsetajunta.

43 §.

Ihminen oppii vähitellen tajunnassaan erottamaan ulkonaisen todellisuuden omasta itsestään, »minästä». Oman minän tajuminen on *itsetajunta*, joka kehittyy askel askelelta yhä suurempaan selvyyteen. Ensi alussa tajutaan »minäksi» oma ruumis, aistimusten, ruumiillisten tunteiden,

liikuntojen ja pyrkimysten kannattajana, asuinpaikkana ja lähtökohtana (vrt. 24 §). Ulkonaiseksi todellisuudeksi sitä vastoin tajutaan kaikkien oman ruumiin ulkopuolella olevien, aistimien avulla vaarinoitettujen kappaleiden kokonaisuus. Aikaa myöten *sieluntoiminnat* semmoisinaan yhä enemmän kiinnittävät huomiota, ne kun eroavat kaikista aistillisista kappaleista siinä, että niillä ei ole ulottuvaisuutta eivätkä ne ole minäkään etäisyyden päässä meistä sekä että ne esiintyvät ainoastaan ajassa tapahtuvina. Sitä välitöntä havaintoa, jolla sieluntoimintoja tajutaan, sanotaan *sisäiseksi havainnoksi*, erotukseksi siitä aistimien välittämästä havainnosta, jolla aistilliset kappaleet — oma ruumiskin niihin luettuna — havaitaan. Lisäksi ihminen, kääntämällä huomionsa pois sieluntoimintojen alinomaisesta vaihtelusta ja suuntaamalla sisäisen havaintonsa niiden pysyvään yhteyteen, ajattelee itsensä *puhtaaksi minäksi*, s. o. siksi, joka niitä kaikkia toimittaa, joka tietää, tuntee ja tahtoo, mutta sitä tehdessään aina pysyy yhtenä ja samana minänä.

Selitys 1. Havaintomme eivät alussa esiinny tajunnassa ulkonaisina eivätkä sisäisinä, eivät objektiivisina eivätkä subjektiivisina; »ne ovat alussa tajunnassa ainoastaan kvalitativisina sisällyksinä, viittaamatta mihinkään ulkonaiseen tai mihinkään sisäiseen» (Lotze). Mutta yksilö rupeaa tajunnassaan erottamaan molemmat ainekset. Syntyy tajunta toiselta puolen *minästä*, toiselta puolen *ei-minästä*. Tajunta haarautuu näihin kahteen pääsuuntaan: *iisetajuntaan* ja *muuhun tajuntaan*.

Itsetajunta kehittyy yksilöissä vasta vähitellen selvyyteen. Lapsi puhuu alussa itsestään kolmannessa persoonassa: »Kaarle tahtoo sitä», eikä: »minä tahtoon sitä». On väitetty että itsetajunta herää ihmisessä silloin, kun lapsi ensiksi rupeaa sanomaan itseensä »minäksi»; mutta tämä väite on kovin epäiltävä. Itsetajunta kehittyy lapsessa niistä elollisista ja muista aistimuksista, joilla yksilö vaarinoittaa omaa ruumistaan. Nämä aistimukset ovat vallan toista laatua kuin kaikki muihin esimeisiin kohdistuvat aistimukset. Esim. jos kosketamme omaa ruumistamme, niin meillä on *kaksi* kosketusaistimusta, nimittäin sekä koskettavassa että koske-

tetussa paikassa; jos toista kappaletta kosketetaan, meillä on ainoastaan *yksi* kosketusaistimus. Ainoastaan omasta ruumiistaan lapsella voi olla varsinaisia elollis- ja lihasaistimuksia. Ja näihin aistimuksiin liittyvät vilkkaat mielihyvän- ja mielihäpähän-, nautinnon- ja kivuntunteet antavat niille aivan erityisen merkityksen. Kun lapsi puhuu itsestään, niin hän sillä tarkoittaa ruumistansa. Ei hän kuitenkaan ajattele sitä vain näkemisen ja kuulemisen esi-neeksi, vaan siksi olioksi, johon hän sijoittaa elollis- ja muut aistimuksensa ynnä niihin kuuluvat mielihyvän ja mielihäpähän tunteet. Lapsen »minänä» on lapsen mielestä oma ruumiis, kuviteltuna siksi, joka tuntee nälkää ja janoa, joka liikkuu, näkee, kuulee y. m. Lapsi elää enemmän ruumiillisista kuin henkistä elämää, ruumiin tilat ynnä niiden herättämät aistimukset ja tunteet täyttävät suurimmaksi osaksi hänen tajuntansa, ja sentähden itsetajunnan alkaessa elävä ja tunteva ruumis, eikä subjektiivinen toiminta semmoisenaan, esiintyy ihmiselle hänen »minänään».

Mutta minuuden käsite laajenee laajenemistaan, sitä myöten kuin nekin sieluntoiminnat, jotka eivät kohdistu omaan ruumiiseen, tulevat tärkeämmiksi ja suuremmissa määrässä vetävät ihmisen huomiota puoleensa. Hän alkaa vaarintottaa niitä sieluntoimintojaan, joita voi ainoastaan sisäisellä havainnolla huomata. Hän rupeaa erottamaan nämä sieluntoiminnat ruumiistaan ja kääntämään huomioon sieluntoimintoihin semmoisinaan, s. o. sisäisen havainnon esineinä. Tässäkin *tunteella* epäilemättä on suuri merkitys. Kun epäaistilliset tunteet, esim. pelon tai toivon tunteet, suuressa määrin vallitsevat ihmisen sielunelämässä, niin ne ja niiden yhteydessä olevat mielikuvat ja pyrkimykset kiinnittävät hänen tarkkaavaisuuttaan. Subjektiivinen maailma ilmaantuu vähitellen täysin selvänä sisäiselle havainnolle. Ja hän rupeaa katsomaan tätä subjektiivista maailmaa yhtä tärkeäksi, jopa tärkeämmäksi »minuutensa» puoleksi kuin ruumiillisista minänsä. Siihen mielikuva-ryhmään, jossa ja jonka avulla yksilö nyt kuvailee itseään, kuuluu ennen kaikkea tietoisuus hänen oman sielunelämänsä pysyvyydestä omituisuudesta, hänen vallitsevista harrastuksistaan, hänen ajatuskannastaan, pysyvyydestä harrastuksiinsa ja pyrkimyksiinsä. Tämän subjektiivisen maailman vastakohdaksi asettuu tajunnassa aistillinen maailma, johon kuuluu oma ruumiskin, aistittuna avaruudessa ulottuvaisena esineenä.

Jatkuvalla sisäisellä havainnolla ja ajattelemalla omaa sielunelämänsä ihminen kehittää yhä enemmän itsetajuntaansa. Vaarintottamalla sisäisiä tilojaan hän huomaa, että sielullisten toimintojen ja tilojen koko moninaisuus on yhtynyt yhteydeksi, että ne kaikki ovat saman olennon toimintoja, kuuluvat »minälle», joka kaikesta sielunelämän ajallisesta vaihtelusta huolimatta pysyy samana. Kun käännän huomioni pois sielunelämäni monenlaisesta ja vaihtelevasta sisällyksestä ja tarkkaan sen jatkuvaa yhtenäisyyttä, niin tiedän itseni sen pysyvyydeksi yhteydeksi eli *puhtaaksi minäksi*, siksi, joka toimittaa kaikki nämä toiminnat ja joiden sisäisiä tiloja kaikki nämä moninaiset tilat ovat. On väitetty »minän» olevan ainoastaan noiden sisäisten toimintojen, mielikuvien, tunteiden ja halujen summana eli joukkona. Mutta silloin on jätetty huomaamatta, että kokemus näyttää »minän» kaikkien näiden sekä yhdenaikaisten että ajassa toisiaan seuraavien toimintojen pysyvyydeksi yhteydeksi. Minä, joka nyt ajattelen näin, tiedän olevani *sama* minä, joka ennen muinoin ajattelin toisin. Tämä »yhteys» ei voi, kuten joskus on väitetty, olla vain sarja yhä uudistettuja yhdistäviä toimintoja (synteesejä), jotka yhdistävät toisiinsa välistä nämä, välistä taas toiset sielun-ilmiot. Sillä jos niin olisi, niin nämä synteetit kuitenkin jäisivät ilman yhteyttä keskenään, ja koko sielunelämäni olisi sittenkin yhteyttä vailla, mikä on selvässä ristiriidassa sisäisen kokemuksen todistuksen kanssa. Näihin perusteisiin vedotaan sen mielipiteen tueksi, että »minä» itse asiassa on todellinen, pysyväinen olento, ja että »sielu» todellisuena, epäaistillisena ja pysyvänä olentona on olemassa (vrt. 10 §, sel. 3). Tässä täytyy kuitenkin jättää tämän kysymyksen tarkempi tutkiminen sikseen, koska se kuuluu filosofiaan ja siihen sen osaan, jota sanotaan metafysiikaksi, eikä sielutieteeseen kokemuseräisenä tieteenä.

Selitys 2. Huomaamme siis itsetajunnan kehittyvän ulospäin käännetyn tajunnan rinnalla. Tajuntaamme muista olioista voi liittyä himmeämpi tai selvempi tajunta omasta itsestäme, mutta kuta selvempänä kullakin hetkellä jälkimäinen on, sitä himmeämpänä on edellinen, ja päinvastoin. Kuta enemmän tarkkaavaisuutemme on kääntynyt sisänpäin, sitä vähemmän se voi samalla kertaa kääntyä ulospäin, ja kuta enemmän se on kääntynyt ulospäin, sitä vähemmän se voi samalla kertaa kääntyä sisänpäin. Tämä on seuraus tajunnan abtaudesta (ks. 9 §).